ΕΤΟΣ Δ΄. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 2 Φεβρουαρίου 1914 ΑΡΙΘ. 163.

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

ΟΜΙΛΙΑ Α΄.

«Κύριε δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι».
(Λουκ. ια΄ 1)

Εἰς τὰς περὶ ***προσευχῆς ἐν γένει*** ὁμιλίας ἡμῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος κατεδείξαμεν τὴν ἀληθῆ τῆς προσευχῆς σημασίαν καὶ ἔννοιαν, τὸ ἀναγκαῖον αὐτῆς, τὸ ὠφέλιμον, τὸ εὔκολον, τὰ διάφορα τῆς προσευχῆς εἴδη, τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ὀφείλομεν νὰ προσευχώμεθα, καὶ ἐν γένει, ἐπραγματεύθημεν μετὰ τῆς δυνατῆς σαφηνείας καὶ συντομίας πάντα τὰ εἰς τὸ σπουδαῖον τῆς προσευχῆς θέμα ἀναγόμενα ζητήματα. Κατὰ τὸ τρέχον ἔτος προτιθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ***Κυριακῆς προσευχῆς ἰδίως*** καὶ νὰ ἑρμηνεύσωμεν ταύτην, Θεοῦ συνεργοῦντος, λέξιν πρὸς λέξιν, πρὸς κατανόησιν τῆς ἐν αὐτῇ ὑψηλῆς καὶ θείας διδασκαλίας.

Τὴν ***Κυριακὴν προσευχὴν*** οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ ***Κυριακὴ προσευχὴ*** ἐννοοῦμεν τὴν προσευχὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδαξε καὶ συνέστησεν. Ἐν τῷ Ϛ΄ κεφαλαίῳ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἀναγινώσκομεν· *«οὕτως οὖν προσεύ-» χεσθε ὑμεῖς».*

«Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
» Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.
» Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.
» Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.
» Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.
» Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίε-
» μεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.
» Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,
» Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ».
«Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς
» αἰῶνας· Ἀμήν.

Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελιστῇ Λουκᾷ ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς προσηύχετο ἔν τινι τόπῳ· ἅμα δ' ἔπαυσε προσευχόμενος *«εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν, Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύ- » χεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπε δὲ αὐτοῖς, » ὅταν προσεύχησθε, λέγετε, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω » τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν » οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ » καθ' ἡμέραν· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν » παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι » ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ».*

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταδείκνυται ὅτι ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ ἔχει ποιητὴν αὐτὸν τὸν Θεάνθρωπον τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Χριστόν. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τὸ νὰ γινώσκωμεν πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ θαυμασία αὕτη προσευχή· εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθωμεν καὶ τὰ ἰδιαίτερα τῆς προσευχῆς ταύτης χαρακτηριστικά, ἅτινα ἀναδεικνύουσιν αὐτὴν προσευχὴν μοναδικὴν καὶ τὴν *τελειοτάτην* ἐξ ὅλων τῶν προσευχῶν. Τὰ προσιδιάζοντα εἰς τὴν προσευχὴν ταύτην χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ συντομία, ἡ περιεκτικότης, ἡ ἀρίστη διάταξις τῶν συγκροτούντων αὐτὴν μερῶν καὶ ἡ θαυμασία δύναμις μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι πεπροικισμένη.

Ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ εἶναι καὶ τῷ ὄντι σύντομος, πολὺ σύντομος. Εὐάριθμα αἰτήματα, καὶ ὀλίγαι λέξεις πρὸς παράστασιν τῶν αἰτημάτων τούτων ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον αὐτῆς. Εἶναι δὲ συντομωτάτη ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ τοὺς ἑπομένους λόγους: α') εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ δύναται ἕκαστος νὰ ἐκμανθάνῃ καὶ ἀποστηθίζῃ αὐτὴν εὐκόλως καὶ ταχέως. β') Εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ δύναται ἕκαστος νὰ διακρατῇ ταύτην ἐν τῇ ἑαυτοῦ μνήμῃ. γ') Εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ δύναται ἕκαστος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ταύτην συνεχῶς καὶ πολλάκις. δ') Εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ μὴ ἔχῃ οὐδεὶς οὐδεμίαν δικαιολογίαν ἐὰν τυχὸν ἤθελεν ἀγνοεῖ ταύτην. ε') Εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ μὴ προξενῇ ποτὲ αὕτη οὔτε κόρον, οὔτε πλῆξιν. ς') Εἶναι σύντομος ἡ Κυριακὴ προσευχὴ διὰ νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὸν προσευχόμενον τὴν πεποίθησιν καὶ βεβαίαν

ἐλπίδα, ὅτι θέλει εἰσακουσθῇ. ζ΄) Εἶναι τέλος σύντομος ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ διὰ νὰ κατανοῇ ἕκαστος ὅτι ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς ἔγκειται ὁλόκληρος εἰς τὴν προσήλωσιν τοῦ πνεύματος καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν λέξεων.

Ἀλλ᾽ ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ εἶναι καὶ περιεκτικωτάτη, ἤτοι ἐν ὀλίγαις λέξεσι περιλαμβάνει τὰ πάντα. Πολλαὶ προσευχαὶ εἶναι τεθησαυρισμέναι ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ἀλλὰ πασῶν τούτων τῶν προσευχῶν τὸ περιεχόμενον ἀνευρίσκει τις ἐντὸς τῶν ὀλίγων λέξεων τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ἔστω ὡς παράδειγμα τὰ ἑπόμενα: Ὁ σοφὸς Σειρὰχ προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν λέγων. «*Δέσποτα, ὁ Θεὸς πάντων....* » *ἔπαρον τὴν χεῖρά σου ἐπὶ ἔθνη ἀλλότρια καὶ ἰδέτωσαν τὴν δυναστείαν* » *σου· ὥσπερ ἐνώπιον αὐτῶν ἡγιάσθης ἐν ἡμῖν, οὕτως ἐνώπιον ἡμῶν* » *μεγαλυνθείης ἐν αὐτοῖς*». Ἀλλ᾽ ὅλα ταῦτα δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ ἔλεγεν, «*ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου;*» Ὁ Προφητάναξ Δαυῒδ προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν λέγων. «*Ὁ Θεὸς ἐπίστρεψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσω-* » *πόν σου, καὶ σωθησόμεθα*». Ἀλλὰ τί ἄλλο εἶναι ταῦτα πάντα, εἰμὴ τό, «*Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου ;*» Ἡ ἑπομένη δὲ προσευχὴ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, «*πλοῦτον δὲ καὶ πενίαν μή μοι δός, σύνταξον δέ μοι τὰ δέοντα* » *καὶ τὰ αὐτάρκη*», δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιον, «*Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιού-* » *σιον δὸς ἡμῖν σήμερον* ;» Ἐν γένει δ᾽ εἰπεῖν οὐδεμία προσευχὴ ὑπάρχει ἥτις νὰ μὴ περικλείηται ἐντὸς τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς.

Ἔλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τὴν διάταξιν τῶν μερῶν τῶν συγκροτούντων τὴν Κυριακὴν Προσευχήν. Καὶ ἡ διάταξις αὕτη εἶναι σοφωτάτη, εἶναι ἡ ἀρίστη. Τὰ πάντα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Κυριακῇ Προσευχῇ καὶ τὰ πάντα εἶναι τεταγμένα ἐν τῇ οἰκείᾳ αὐτῶν θέσει· τὸ τέλος πρὸς ὃ ὀφείλομεν νὰ τείνωμεν, τὰ μέσα, δι᾽ ὧν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τοῦτο, οἱ σκόπελοι, οὓς ὀφείλομεν νὰ παρακάμψωμεν πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου. Ἀλλὰ τὶ λέγω ; Ὁλόκληρος ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία ἐγκλείεται ἐν αὐτῇ. Τίποτε περισσότερον δὲν διδάσκουσιν οὔτε αἱ ἅγιαι Γραφαί, οὔτε ἡ Θεολογικὴ ἐπιστήμη. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον λίαν προσφυῶς ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ ἐπωνομάσθη ***ἐπιτομὴ ὁλοκλήρου τοῦ Εὐαγγελίου.*** Τὸ τέλος πρὸς ὃ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ὀφείλομεν, καθὸ λογικὰ ὄντα, νὰ τείνωμεν εἶναι τὸ νὰ δοξάζωμεν τὸν Θεόν, τ. ε. νὰ γνωρίσωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταστήσωμεν ἅμα τοῦτον γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτόν, νὰ ἀγαπήσωμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ προσελκύσωμεν καὶ ἄλλους εἰς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, νὰ λατρεύωμεν αὐτὸν καὶ νὰ ἑλκύσωμεν καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν λατρείαν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲ προκύπτει τὸ πρῶτον αἴτημα· «*ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου*». Ἕτερον τέλος, πρὸς ὃ ὀφείλομεν ἐπίσης νὰ τείνωμεν εἶναι, τὸ νὰ γίνωμεν μέτοχοι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτου προκύπτει καὶ τὸ δεύτερον αἴτημα· «*Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου*». Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου διπλοῦ τούτου τέλους τὰ μόνα μέσα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν, εἶναι νὰ ὑπακούωμεν καὶ ὑποτασσώμεθα τῷ Θεῷ, νὰ φυλάττωμεν τὸν Νόμον αὐτοῦ, νὰ τηρῶμεν τὰς θείας αὐτοῦ ἐντολάς. Ἐκ τούτου προκύπτει τὸ τρίτον αἴτημα, «*Γενηθήτω τὸ θέλημά σου*». Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἤθελε συντηρῇ τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ δὲν ἤθελε θεραπεύῃ τὰς ἀνάγκας τῆς διπλῆς ἡμῶν φύσεως, τῆς τε σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ; Ἐκ τούτου καὶ τὸ τέταρτον αἴτημα, «*τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιού-*

» *σιον δὸς ἡμῖν σήμερον»*. Τὰ προσκόμματα δὲ τὰ ὁποῖα ἔχομεν νὰ ὑπερπηδήσωμεν εἶναι ἡ ἁμαρτία εἰς ἣν ἤδη ἔχομεν ὑποπέση, καὶ ἡ ἁμαρτία εἰς ἣν διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ ὑποπέσωμεν. Ἐκ τούτου προκύπτουσι τὰ τρία τελευταῖα αἰτήματα. *«Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν..,* » *Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονη*- » *ροῦ»*. Ἰδοὺ ὁποία τις εἶναι ἡ θαυμασία διάταξις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς. Διὰ τῆς θείας ταύτης προσευχῆς αἰτούμεθα ὄχι μόνον ὅσα εἶναι θεμιτὸν νὰ ἐπιθυμῶμεν, ἀλλὰ καὶ αἰτούμεθα ταῦτα καθ' ἣν τάξιν ὀφείλομεν νὰ αἰτώμεθα.

Ὅτι δὲ ἡ δύναμις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς εἶναι μεγάλη τοῦτο εὐκόλως δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι εἶναι αὕτη ἔργον τοῦ μόνου Μεσίτου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ ὅτι μετεβιβάσθη εἰς τὰ ἡμέτερα χείλη ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι τόρα δυνατὸν νὰ μὴ θαυματουργῇ τοιαύτη προσευχή; Εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἰσακούσῃ ὁ Θεὸς προσευχῆς ἐξελθούσης ἐκ τοῦ θείου στόματος τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ; Ὁ Χριστὸς εἶπεν, *«ὅ,τι ἂν αἰτή*- » *σητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου δώσει ὑμῖν»*. Ἐὰν δὲ αἰτήσωμεν τοῦτο ὄχι μόνον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτὰς ταύτας τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις! Λοιπὸν οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ δύναμις τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς εἶναι μεγάλη καὶ σωτήριος.

Λοιπόν, Χριστιανοί μου ἀγαπητοί, ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ οὐδέποτε πρέπει νὰ λείπῃ ἀπὸ τὸ ἡμέτερον στόμα. Εἶναι προσευχὴ θεία, εἶναι ἡ τελειοτάτη τῶν προσευχῶν, διότι εἶναι ἔργον οὐχὶ ἀνθρώπου, οὐχὶ Ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τέλος προσευχὴ παντοδύναμος καὶ ἑπομένως εἶναι ἡ μόνη, ἥτις μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ εὐλαβείας ἀπαγγελλομένη δύναται νὰ χορηγήσῃ ἡμῖν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον. Γένοιτο.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΖ΄.

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ

Η΄.

ΚΟΡΥΦΩΜΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΓΑΠΗΣ

«Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς,
» ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ
» κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, ἀγαπήσας
» τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπη-
» σεν αὐτούς». *(Ἰωάν. 13, 1)*

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πάντοτε ἠγάπησε μεγάλως τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν. Καὶ ἂς ἐνθυμηθῶμεν μὲ πόσην ὑπομονὴν ἠνείχετο τὰς ἀδυναμίας, τὰς ὁποίας εἶχαν καὶ αὐτοὶ κατ' ἀρχὰς ὡς ἄνθρωποι καὶ δὴ

καὶ ὡς Ἰουδαῖοι παχυλοὶ κατὰ τὸν νοῦν. Ἂς ἐνθυμηθῶμεν ἐκ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων μὲ πόσην φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν τοὺς ἐπαιδαγώγει ὡς ἄριστος παιδαγωγός, καὶ μὲ πόσην προστασίαν καὶ ὑποστήριξιν τοὺς περιέβαλλε ὡς φιλόστοργος πατήρ. Κανεὶς ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων διδασκάλων καὶ αὐτὸς ὁ ἄριστος, κανεὶς καὶ ἐκ τῶν φυσικῶν γονέων καὶ αὐτὸς ὁ πλέον φιλόστοργος, κἀνεὶς δὲν ἀγαπᾷ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἢ τὰ τέκνα του τόσον πολὺ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅσον καὶ ὅπως ὁ Κύριος ἡμῶν ἠγάπησε τοὺς ἰδικούς του μαθητάς. Ἀλλὰ τὸ κορύφωμα, τὸ ἀνώτατον μέτρον τῆς θείας αὐτοῦ ἀγάπης ἐξεδήλωσεν ὁ Κύριος ἡμῶν ὀλίγον πρὸ τοῦ ἀποχωρισμοῦ του ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. «Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα», διηγεῖται ὁ ἱερὸς εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, «εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυ-» θεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, » ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς». «Εἰς τέλος», λέγει, «ἠγάπησεν αὐτούς»· τί δηλοῖ τοῦτο τὸ «εἰς τέλος ;» Ὅτι ἡ κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀποχωρισμὸν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοὺς μαθητάς του ἐνδειχθεῖσα πρὸς αὐτοὺς ἀγάπη ἦτο ἡ πλήρης καὶ τελεία ἐκδήλωσις αὐτῆς, ἦτο ἡ ἐξωτερίκευσις ὁλοκλήρου τοῦ ἀγαπητικοῦ αἰσθήματος, ἦτο τρόπον τινὰ ἡ ἐξάντλησις ὅλης τῆς θείας αὐτοῦ ἀγάπης.

Ποία δὲ ἦτο αὕτη ἡ μεγίστη ἔνδειξις τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς ἠγαπημένους αὐτοῦ μαθητάς ; Ἦτο ἡ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ μυστικοῦ δείπνου νίψις τῶν ποδῶν τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, τὴν ὁποίαν κατεδέχθη νὰ ἐνεργήσῃ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀπὸ ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητά του, διὰ νὰ μᾶς διδάξῃ τὴν ἀρίστην ὁδὸν τῆς Χριστιανικῆς ταπεινώσεως. Ἦτο δεύτερον ἡ ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐκαιρίᾳ δοθεῖσα πρὸς τοὺς μαθητάς του τελευταία διαθήκη τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀναγινωσκομένη κατ' ἔτος κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, ἡ πλήρης τρυφερωτάτης κατανυκτικῆς στοργῆς. Ἀλλ' ἦτο πρὸ πάντων καὶ κυρίως ἡ παράδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας, ἥτις ἐνῷ ἐξ ἑνὸς ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον τῆς πίστεως τοῦ Χριστιανοῦ, εἶναι ἀφ' ἑτέρου καὶ συγχρόνως τὸ ἐπιστέγασμα τῆς θείας πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅπως, σὺν Θεῷ, θὰ ἀποδείξῃ ὁ σημερινός μας λόγος.

Ἡ κυρία ἰδιότης τῆς ἀγάπης εἶναι, ἀγαπητοί, νὰ δίδῃ. Ὁ ἀγαπῶν εὐχαριστεῖται νὰ δίδῃ ἀπὸ ὅ,τι ἔχει. Ἡ ἄρνησις τῆς δωρεᾶς εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀγάπης. Δίδει δέ τις ὀλίγον; Σημαίνει, ὅτι καὶ ὀλίγον ἀγαπᾷ. Προσφέρει πολλά ; Θὰ εἴπῃ, ὅτι ἀγαπᾷ καὶ πολλά. Ἀλλ' ἔδωκέ τις πᾶν ὅ,τι εἶχε ; Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ἀγάπης. Αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος τοῦ εὐγενεστάτου τούτου αἰσθήματος. Ὁ βαθμὸς δηλαδὴ τῆς ζωηρότητος αὐτοῦ μετρεῖται μὲ τὸ μέτρον τῆς προσφορᾶς.

Ἄλλοτε εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ Χριστιανοὶ ἐδείκνυαν πρὸς ἀλλήλους μεγίστην ἀγάπην. Εἶχαν νὰ φανερώνουν τοιαύτην καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἀσπόνδους ἐχθρούς των, τοὺς ἐθνικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ τοὺς ἐθαύμαζον διὰ τοῦτο τοὺς μακαρίους ἐκείνους Χριστιανούς. Ἰδέτε, ἔλεγαν οἱ ἐθνικοί, πόσον ἀγαπῶσιν ἀλλήλους οἱ Χριστιανοί ! Εἶναι ἕτοιμοι νὰ ἀποθάνῃ ὁ εἷς χάριν τοῦ ἄλλου. Εὐτυχῶς δὲν λείπουν καὶ σήμερον Χριστιανοί, ἔστω καὶ ὀλίγοι, οἵτινες διὰ τῶν γενναίων αὐτῶν εὐεργεσιῶν πρὸς τοὺς ὁμοίους των εἶναι ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου καὶ μιμήσεως, ἄξιοι προσέτι καὶ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ ποῖος δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι εἰς τὴν κλίμακα τῆς ἀγάπης ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα κατέχει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν; Αὐτὸς εἶναι ὅστις ἐνέπνευσε καὶ εἰς τοὺς ὀπαδούς του, τοὺς Χριστιανοὺς ὅλων τῶν αἰώνων τὴν περίφημον Χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν. Διότι ὁποίαν ὑπέροχον ἀγαθότητα ἔδειξεν χάριν ἡμῶν ὁ Ἰησοῦς; Διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας προσέφερε πρὸς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, ὁλόκληρον τὸν ἑαυτόν του, ἐξαντλήσας τρόπον τινὰ διὰ τῆς θαυμασιωτάτης ταύτης προσφορᾶς ὅλην αὐτοῦ τὴν θείαν δύναμιν, ὅλην αὐτοῦ τὴν θείαν σοφίαν, ὅλον τέλος τὸν θεῖον πλοῦτον τῆς ἀγάπης του. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἂς μελετήσωμεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὴν Ἁγίαν Εὐχαριστίαν.

Καὶ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ βίον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἠδύνατο νὰ κάμῃ θαύματα, καὶ νὰ συγχωρῇ ἁμαρτίας καὶ νὰ θεραπεύῃ ἀσθενεῖς καὶ νὰ μεταδίδῃ τὴν θείαν χάριν εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ νὰ χαρίζῃ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν εἰς τοὺς μετανοοῦντας ὄχι μόνον διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν πασχόντων ἁπλῆς προσψαύσεως τοῦ κρασπέδου τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ· πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ μακρὰν ἦτο ἱκανὸς νὰ δίδῃ τὴν ὑγείαν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐρωτῶ λοιπὸν μήπως, ἀφοῦ, ὡς εἴπαμεν ἄλλοτε καὶ ὡς πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι πράγματι καὶ ἀληθινὰ παρὼν εἰς τὴν Ἁγίαν Εὐχαριστίαν ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, μήπως, λέγω, δὲν θὰ ἠδύνατο, ἂν ἤθελε, μὲ μόνην τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ εἰς τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν, ἢ μὲ μόνην τὴν ἁφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, νὰ φέρῃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὥστε καὶ ἡ θέα μόνον ἢ καὶ ἡ ἁπλῆ ἁφὴ τῶν ἀχράντων μυστηρίων νὰ ἐκπληροῖ τὸν σκοπόν, χάριν τοῦ ὁποίου ἵδρυσε τὸ Μυστήριον τοῦτο; Πῶς ὄχι; Ἀλλ' ἡ ἄφατος ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς ἤθελε νὰ προσφέρῃ ἀκόμη περισσότερον· ἤθελε νὰ ἑνωθῇ τελείως μὲ ἡμᾶς· καὶ τοῦτο πῶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Διὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς προσφορᾶς τοῦ ἑαυτοῦ του πρὸς βρῶσιν καὶ πόσιν ἰδικήν μας. Λάβετε, λέγει, τὸ σῶμά μου καὶ φάγετε αὐτό· Λάβετε τὸ αἷμά μου καὶ πίετε αὐτό· ἡ σάρξ μου εἶναι ἡ ἀληθὴς τροφὴ τοῦ πιστεύοντος εἰς ἐμέ, καὶ τὸ αἷμά μου εἶναι τὸ ἀληθινὸν τὸ ἀθάνατον ποτόν. Ὁποία ὑπερβολὴ φιλανθρωπίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν! Ἐν τῇ ἀπείρῳ του ἀγάπῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ηὐδόκησε τὴν ἕνωσιν αὐτοῦ μετὰ τῶν πιστῶν του ὀπαδῶν νὰ κάμῃ ὄχι μὲ μίαν ἁπλῆν θέαν, ὄχι μὲ μίαν ἁφήν, ἔστω καὶ μὲ ἄκραν εὐλάβειαν γινομένην, ἀλλὰ πῶς λοιπόν; Μὲ τὸ μέσον τῆς βρώσεως καὶ πόσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματός του. Ἕως εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἐπροχώρησεν ἡ στοργὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν! Διότι ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ὑλικῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν λαμβάνει καθ' ἑκάστην ὁ ἄνθρωπος; Ἡ ἀφομοίωσις αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου· ἡ συνήθης τροφὴ τὴν ὁποίαν λαμβάνομεν οἱ ἄνθρωποι διαμερίζεται καθ' ὅλον τὸν ὀργανισμόν μας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μεταβάλλεται αὕτη εἰς σάρκας, εἰς νεῦρα, ὀστέα κτλ., καὶ προσθέτει ἑκάστη εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου μίαν τινὰ ποσότητα. Τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας προσφέρει τὸν ἑαυτόν του ὡς θείαν τροφὴν τοῦ μεταλαμβάνοντος πιστοῦ· ἀλλὰ μὲ τὴν ἑξῆς διαφοράν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ τονισθῇ· ὅτι δηλαδὴ ἐνῷ,

προκειμένου περὶ τῆς συνήθους ὑλικῆς τροφῆς, ἡμεῖς εἴμεθα, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ σώματός μας τὴν ἀφομοιόνομεν πρὸς τοὺς ἑαυτούς μας, ὡς πρὸς τὴν μυστηριακὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν γευόμεθα διὰ τῆς θείας Κοινωνίας, αὐτὴ εἶναι ἥτις μεταποιεῖ ἡμᾶς καὶ μᾶς ἀφομοιόνει πρὸς ἑαυτήν, οὕτως ὥστε νὰ συμβαίνῃ καὶ παρ᾽ ἡμῖν ὅ,τι ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅτι συνέβαινεν εἰς αὐτόν. «Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ἔγραφεν οὗτος πρὸς τοὺς » Γαλάτας, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Μεταλαμβάνοντες οἱ Χριστιανοὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἀφομοιούμεθα ὑπ᾽ αὐτοῦ, ὥστε νὰ ζῶμεν ὄχι πλέον ἡμεῖς, ἀλλὰ νὰ ζῇ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν.

Ἰδοὺ διατί καὶ ὁ ἐπιστήθιος μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὀνομάζει τοὺς Χριστιανοὺς τέκνα τοῦ Θεοῦ. «Ἀγαπητοί, λέγει, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμέν». Διὰ τίνος μέσου γίνεταί τις τέκνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπολαμβάνει τὴν ἰδιαιτέραν ἀγάπην τοῦ οὐρανίου Πατρός; Πρῶτον βεβαίως διὰ μέσου τῆς πίστεως καὶ τῶν καλῶν ἔργων· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· ἀπαιτεῖται προσέτι ἀπαραιτήτως καὶ ἡ ἁγία Κοινωνία. Αὕτη μᾶς ἑνόνει μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμοῦ μὲ αὐτὸν γινόμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ ὀνομαζόμεθα τέκνα Θεοῦ. «Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμέν». Εἴμεθα, λέγει, τέκνα Θεοῦ, ἀνήλικα εἰσέτι, νήπιοι, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Παύλου, ἀρτιγέννητα βρέφη, κατὰ τὸν ἀπόστολον Πέτρον. Ὡς τοιούτους δὲ μᾶς ὀνομάζει καὶ μᾶς θεωρεῖ καὶ ὁ Κύριος· «τέκνα», λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς μαθητάς του, «τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας » ἐπὶ χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν». Ὡς πρὸς τέκνα δὲ μικρὰ καὶ φιλόστοργα φέρεται πρὸς ἡμᾶς ὁ Ἰησοῦς. Διότι τί ἔπραξεν ἀπέναντί μας διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας, ἀποδεικνύων τὴν μεγίστην τρυφερότητα τῆς ἀγάπης του; Θὰ σᾶς ἀπαντήσω μὲ μίαν πολὺ ὡραίαν καὶ ἐκφραστικὴν παρομοίωσιν, τὴν ὁποίαν ἐδανείσθην ἀπὸ ἕνα πολυμαθέστατον ἀρχαῖον Διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας.

Φαντάσθητε, λέγει, μίαν φιλόστοργον μητέρα νὰ κάθηται πλησίον μιᾶς πλουσιωτάτης τραπέζης. Βεβαίως ἡ μεγαλυτέρα ἐπιθυμία τῆς μητρὸς ταύτης θὰ ἦτο νὰ ἴδῃ τὸ τέκνον της νὰ τρώγῃ ἐκ τῶν ὡραιοτάτων φαγητῶν τῆς προκειμένης τραπέζης. Ἀλλὰ τὸ τέκνον αὐτῆς λόγῳ τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σωματικῆς του καταστάσεως δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ δεχθῇ τοιαύτην στερεὰν τροφήν, ἀπαιτοῦσαν στόμαχον ἡλικιωμένου καὶ εὐρώστου ἀνθρώπου. Τί κάμνει λοιπὸν τότε ἡ φιλόστοργος μήτηρ; Λαμβάνει ἡ ἰδία καὶ τρώγει τὴν τροφὴν ταύτην, τὴν μεταβάλλει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς σάρκα καὶ εἰς τὸ ἰδικόν της αἷμα. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέκνον θὰ ἠρνεῖτο νὰ φάγῃ τὴν σάρκα ταύτην καὶ νὰ πίῃ τὸ αἷμα τοῦτο ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των ταύτην, ἡ φύσις, ἐκπληροῦσα τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὑποβάλλει εἰς μίαν κατάλληλον μεταμόρφωσιν. Τὴν μεταβάλλει δηλαδὴ τὴν ληφθεῖσαν τροφὴν εἰς γάλα καθαρὸν καὶ λευκότατον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ διὰ τὸ παιδίον μίαν τροφὴν εὔληπτον καὶ κατάλληλον πρὸς ἐνδυνάμωσιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρομοιώσεώς μας. Ἂς κάμωμεν τώρα τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς.

Εἴμεθα, εἴπαμεν, οἱ Χριστιανοὶ μικρὰ παιδία καὶ ὡς τοιοῦτοι, ἐπειδὴ δὲν ἐλάβομεν ἀκόμη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ τέλειον μέτρον τῆς ἡλικίας

τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐὰν ὁ Θεὸς ἤθελε προσφερθῇ πρὸς ἡμᾶς ἄνευ περικαλύμματος, τοῦτο θὰ ἦτο ὡς πρὸς τὸν στόμαχον ἡμῶν τροφὴ πολὺ σκληρά, τροφὴ δυσπαράδεκτος εἰς τὴν παροῦσάν μας κατάστασιν. Τί ἔπραξε λοιπὸν ὁ Κύριος ἡμῶν; Παρακινούμενος ὑπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καὶ λαμβάνων ὑπ᾽ ὄψιν τὰς ἰδικάς μας ἀνάγκας, τροποποιεῖ τὸν ἑαυτόν του, μεταβάλλει ἑαυτὸν εἰς μίαν τροφὴν μᾶλλον εὐπρόσδεκτον. «Εἰς τὴν Ἁγίαν Εὐχαρι-
» στίαν, ἀναφέρει μία ὀρθόδοξος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ὁμολογία, ἀπομέ-
» νονται μόνον τὰ εἴδη ὅπου φαίνονται, καὶ τοῦτο κατὰ θείαν οἰκονο-
» μίαν, πρῶτον μὲν διὰ νὰ μὴ βλέπωμεν σῶμα Χριστοῦ, ἀλλὰ νὰ τὸ πι-
» στεύωμεν πῶς εἶναι διὰ τὰ λόγια, ὅπου εἶπεν ὁ Χριστός, τοῦτό ἐστι τὸ
» σῶμά μου καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· δεύτερον διότι ἡ φύσις ἡ ἀνθρω-
» πίνη ἀποτρέπεται τὴν ὠμὴν σαρκοφαγίαν, καὶ ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ παίρνῃ
» τὴν ἕνωσιν τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν μετάληψιν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματός
» του· διὰ νὰ μὴν ἀποτρέπεται βδελυττόμενος ὁ ἄνθρωπος, ᾠκονόμησεν
» ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καὶ δίδει τὴν σάρκα τὴν ἰδίαν καὶ τὸ αἷμά του
» εἰς βρῶσιν καὶ πόσιν τοῖς πιστοῖς ὑποκάτω εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἄρτου καὶ
» τοῦ οἴνου». «Ἴσως ἀμφιβάλλεις, ἐκήρυττεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἄμβωνος
» καὶ ὁ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Χρισόστομος, ἴσως ἀπιστεῖς,
» ὦ Χριστιανέ, ὅτι δὲν βλέπεις σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλ᾽ ἄρτον καὶ οἶνον.
» Ἀλλὰ περὶ τούτου πρέπει νὰ ἠξεύρῃς, ὦ ἀχάριστε πρὸς τὸν εὐεργέτην
» σου, ὅτι ὁ Θεὸς ὁ γνωρίζων τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἶναι φιλανθρωπότατος,
» οἰκονομικῶς ἔκαμε τοῦτο, συγκαταβαίνων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθέ-
» νειαν, διὰ νὰ μὴ ἀποστρέφωνται οἱ πολλοὶ τὸν ἀρραβῶνα τῆς αἰωνίου
» ζωῆς, καὶ νὰ μὴ δυσκολεύωνται εἰς τὴν ἁγίαν Μετάληψιν, ὅταν θὰ ἔβλε-
» παν σάρκα καὶ αἷμα. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ γίνῃ τοῦτο μὲ τὰ συνηθέ-
» στερα πράγματα τῆς φύσεως, ἑνώσας μὲ αὐτὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θεότητα».

Οὕτω λοιπόν, ἀγαπητοί, καθὼς κατὰ τὴν ἐνσάρκωσιν αὐτοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ θείαν ἰδιότητα κατέστησεν ὁρατὴν γενόμενος ἄνθρωπος, διὰ νὰ δύνανται οἱ ἄνθρωποι νὰ τὸν βλέπουν, νὰ τὸν ἀκούουν καὶ νὰ τὸν ἐγγίζουν, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Εὐχαριστίαν διὰ θαύματος, ὄχι μικροτέρου τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως, μετέβαλε τὸ αἰσθητόν, ἤτοι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, εἰς τὸ ἀόρατον, ἤτοι εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα ἑαυτοῦ, διὰ νὰ τὸ προσφέρῃ ὡς εὔληπτον τροφὴν τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν.

Ὢ βάθος σοφίας καὶ ἀγάπης! Ταπεινοὶ καὶ ἄσημοι ἡμεῖς οἱ θνητοί, λαμβάνομεν ἐν τούτοις τὴν ὑπερτάτην τιμὴν καὶ καλούμεθα νὰ παρακαθίσωμεν εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν Τράπεζαν αὐτὸς οὗτος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι συγχρόνως καὶ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος. «Σὺ γὰρ εἶ, λέγει, ὁ προσφέρων καὶ
» προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος, Χριστὲ ὁ Θεὸς
» ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ
» τῷ Παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ
» εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».